

3D spektroskopie, jak ji neznáte

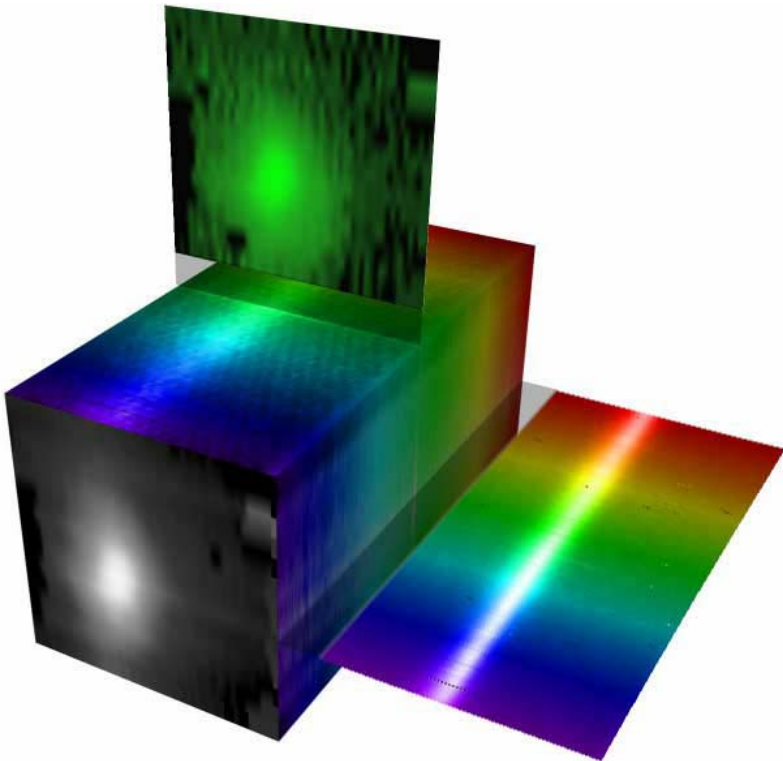
astroseminář, 24. listopadu 2008

Obsah

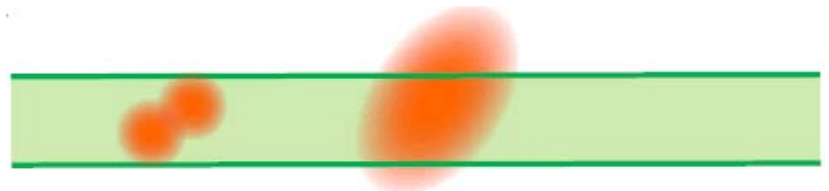
- Úvod
  - základní princip(y)
  - jak pořídit
- Přístroje
  - obecně i konkrétně
  - PMAS/PPAK - detailněji
- Věda a 3D spektroskopie
- Ivana Stoklasová 15. 12. :)

Úvod: 2D ... 3D ... IFS

- 3D ... $f(x, y, z)$
- 3D spektroskopie $I(x, y, \lambda)$ ... plošných objektů / oblastí

- Kde nestačí 2D – štěrbinová spektroskopie $I(x, \lambda)$?
  - spektra z různých částí objektu
  - vyhnout se ztrátě světla
  - vyhnout se centrování štěrbin
  - vyhnout se štěrbinovému efektu (slit effect)

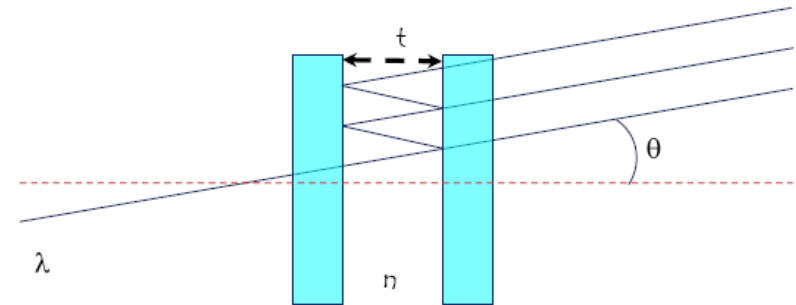

Úvod: 3D ... IFS

- 1970s skenovací techniky

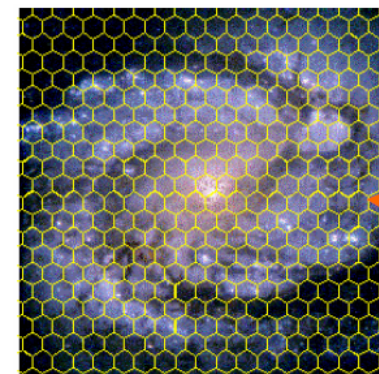
- štěrbina – skenování v prostorové souřadnici (a čase)
- Fabry-Perot interferometr – skenování přes λ (v čase)

- omezení na jasné objekty
- časově náročné
- změna podmínek během snímání

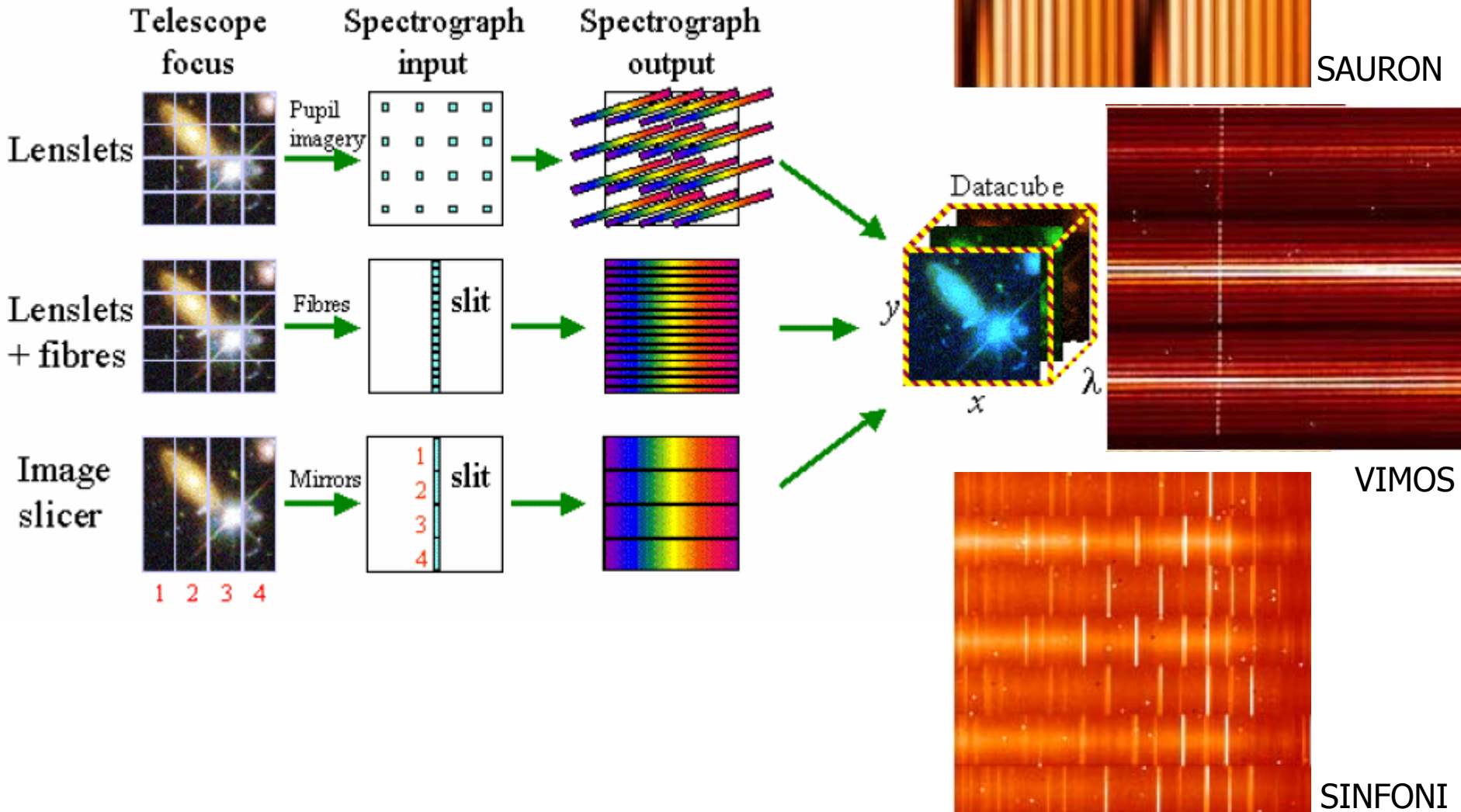
- 1980s simultánní nasnímání 3D informace = IFS (integral field spectroscopy), Vanderriest 1980

- rozdělení objektu na prostorové elementy (spatial pixel)

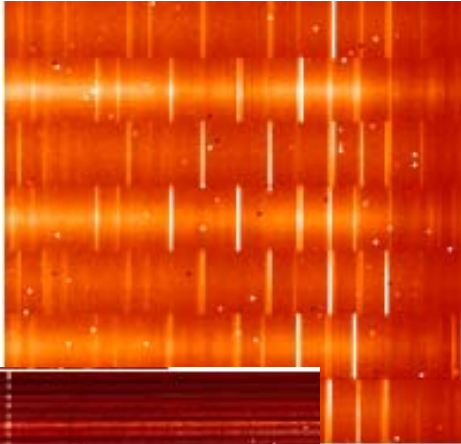

odtud o IFS

Úvod: jak pořídít

Úvod: jak pořídít

„Slicer“

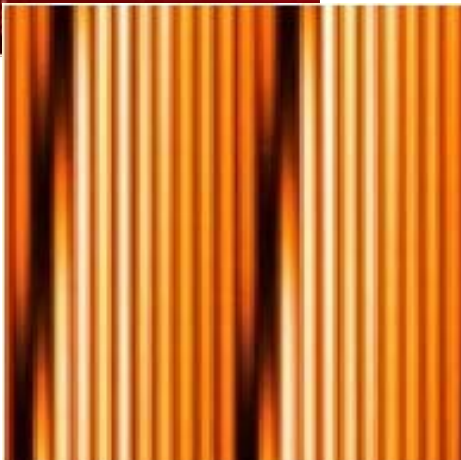
- sousední pixely na CCD, sousedí i v (x, y, λ)
- řezy jsou nezávislé (neblendované)
- každá osa λ je jiná !

„Vlákna“

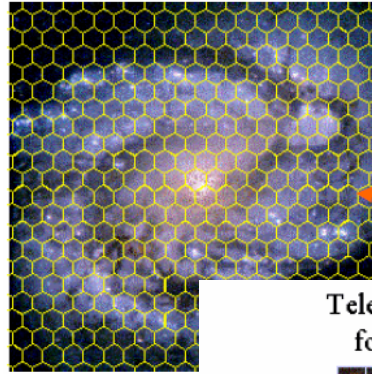
- náhodné uspořádání vláken na čip
- signál ze sousedních vláken je blendovaný (cross-talk)
- osa λ je stejná pro všechny vlákna

„Lenslet“

- obě prostorové i spektrální osa je přeorganizovaná
- v obou směrech blendování

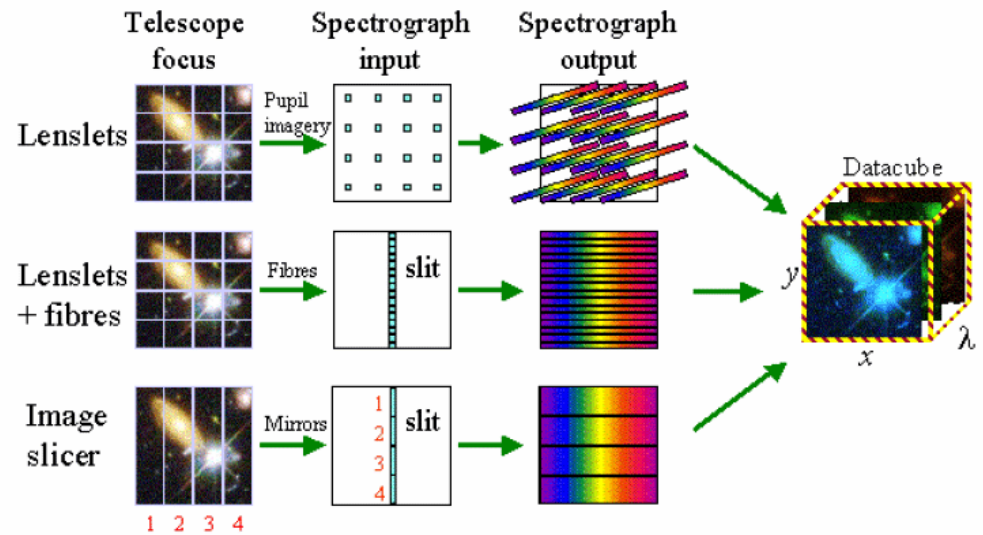

Obsah

Spaxel

- Úvod
  - základní princip(y)
  - jak pořídit
- Přístroje
  - obecně i konkrétně
  - PMAS/PPAK - detailněji

- Věda a 3D spektroskopie
- Ivana Stoklasová 15. 12. :)

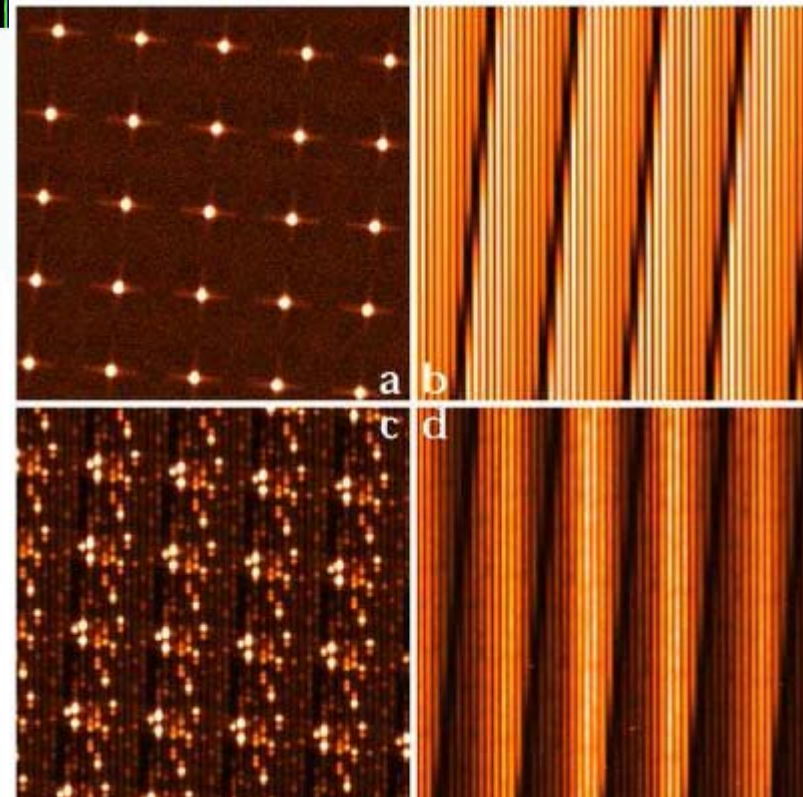
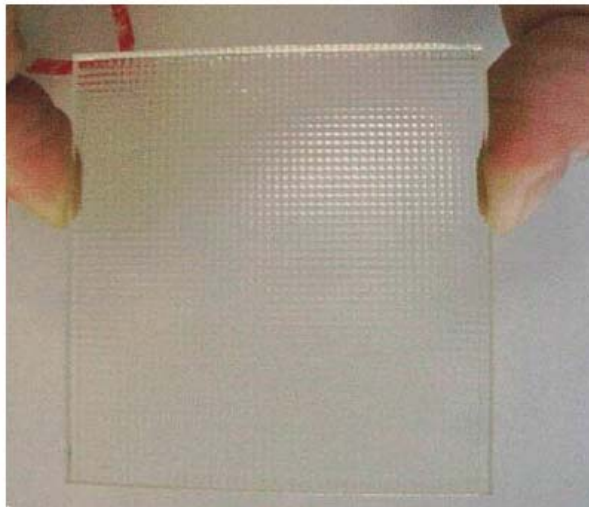
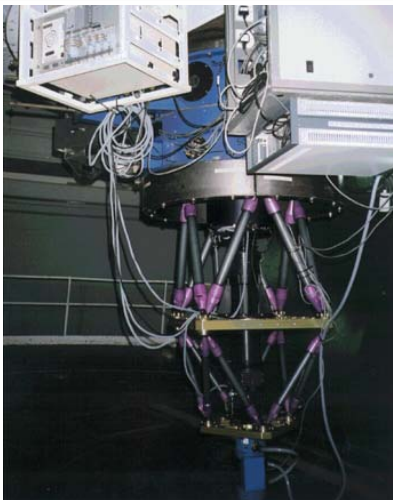
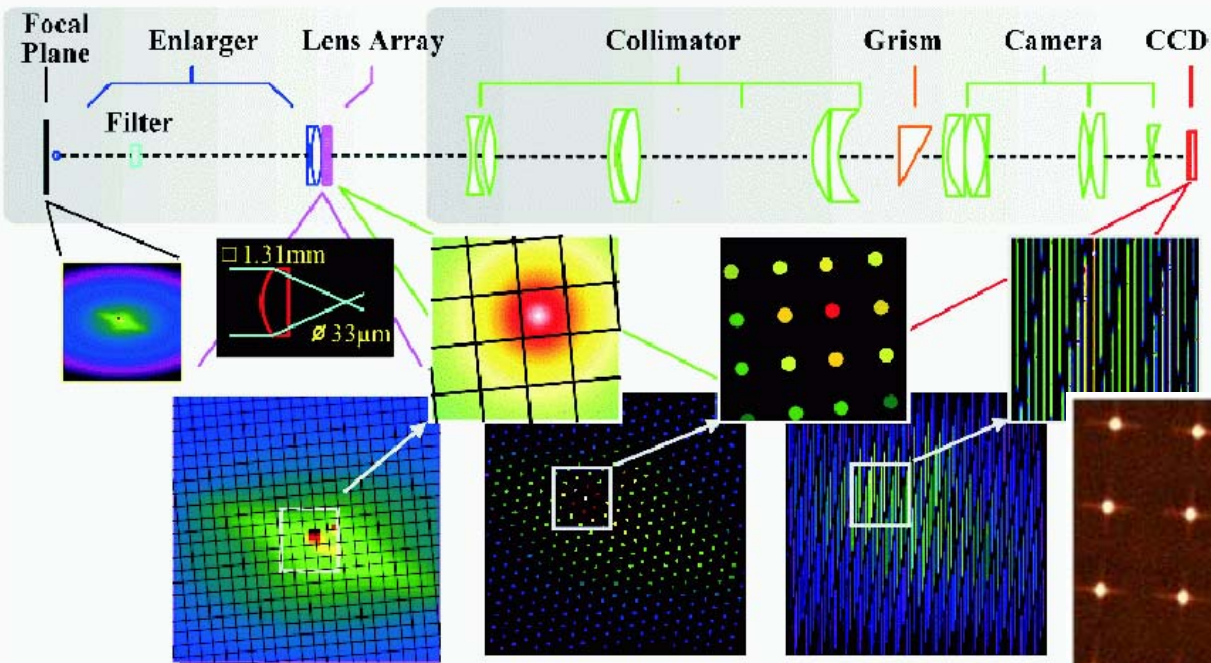

Přístroje: přehled

Instrument	Type	N	N	Domain	Spaxel	R	AO	Year	Telescope
		Spat	Spec	μm	arcsecond				
TIGER	Lens	572	270	0.45 - 1	0.4	1200		1987	CFHT - 3.6m
ARGUS	Fibres	622	2048	0.3 - 1	0.4	450 - 2500		1997	WHT - 4.2m
MPE-3D	Slicer	256	256	1.48 - 2.41	0.3 - 0.5	1100, 2100	AO	1997	C. Alto - 3.5m / AAT - 3.9m
INTEGRAL	Fibres	205	200	0.45 - 1	0.45 - 2.7	450 - 2200		1997	WHT - 4.2m
SMIRFS	Lens	72	256	1 - 2.5	0.63	300-6000		1997	UKIRT
OASIS	Lens	1200	360	0.45 - 1	0.04 - 0.4	1000 - 2500	PUEO	1998	CFHT - 3.6m
MPFS	Lens+Fibres	256	1024	0.45 - 1	0.5 - 1	500 - 2000		1998	Zelenchuk - 6m
PIFS	Slicer	120	256	1 - 5	0.67	600, 1300		1998	Palomar - 5m
SAURON	Lens	1520	500	0.48 - 0.54	0.27 - 0.94	1600		1999	WHT - 4.2m
Spiral B	Lens	512	500	0.48 - 1	0.7	1150 - 11000		2000	AAT - 3.9m
TEIFU	Lens	1000	1024	0.40 - 1	0.13 - 0.25	2000	NAOMI	2000	WHT - 4.2m
Kyoto 3D	Lens	1000	500	0.36 - 0.9	0.42	1200		2000	Nogayama - 2m
Kyoto 3D	—	—	—	—	0.093	3500		2002	Subaru - 8m
VIMOS	Lens+Fibres	6400	2046	0.27 - 1	0.33 - 0.67	180 - 2520		2001	VLT - 8.2m
FLAMES	Lens+Fibres	308	2048	0.37 - 0.95	0.3 - 0.52	7500-25000		2001	VLT - 8.2m
CIRPASS	Fibres	490	1024	0.85 - 1.8	0.05 - 0.35	3000			Gemini N - 8m
UIST	Slicer	72	1024	1 - 5	0.24	300-6000		2001	UKIRT
GMOS	Lens+Fibres	1500	2048	0.36 - 1.1	0.2	670 - 4400		2001	Gemini N/S - 8.2m
IMACS	Lens+Fibres	1000	1024	0.4 - 0.9	0.2	1800 - 10000		2001	Magellan - 6.5m
PMASS	Lens+Fibres	256	2048	0.35 - 0.9	0.5 - 1	500 - 3000		2002	Calar Alto - 3.5m
OASIS	Lens	1200	360	0.43 - 1	0.09 - 0.42	1100 - 2400	NAOMI	2002	WHT - 4.2m
PPAK	Lens+Fibres	316	2048	0.35 - 0.9	2.7	500 - 3000		2002	Calar Alto - 3.5m
SINFONI	Slicer	1024	2048	1 - 2.5	0.025 - 0.25	2000-4500	AO	2002	VLT - 8.2m
GNIRS	Slicer	1500	1024	1 - 5.5	0.04 - 0.15	6000		2003	Gemini S - 8.2m
SNIFS	Lens	225	2048	0.32 - 1	0.6	1500		2004	UH - 2.2m
NIFS	Lens	1000	1024	0.95 - 2.42	0.1	5000	Altair	2005	Gemini N - 8m
OSIRIS	Lens	1000 - 2500	4096	1 - 2.5	0.02 - 0.1	3800	AO	2008	Keck - 10m
VIRUS	Lens+Fibres	247x132	4000	0.34 - 0.57	1	1000		2010	HET - 9.2m
KMOS	Slicer	24x196	2000	1 - 2.5	0.2	3500		2010	VLT - 8.2m
MUSE	Slicer	90000	4096	0.45 - 0.9	0.05 - 0.2	3000	MCAO	2013	VLT - 8.2m

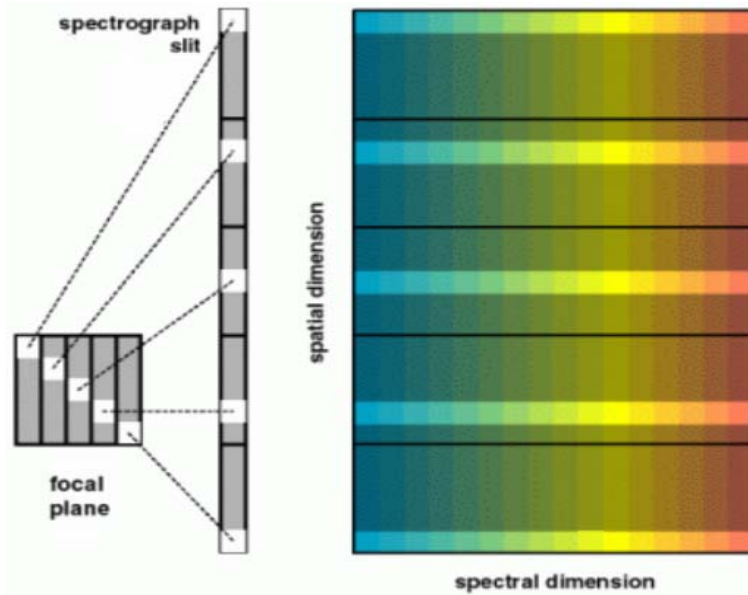
Přístroje: SAURON

Type	N Spat	N Spec	Domain μm	Spaxel arcsecond	R
Lens	1520	500	0.48 – 0.54	0.27 – 0.94	1600

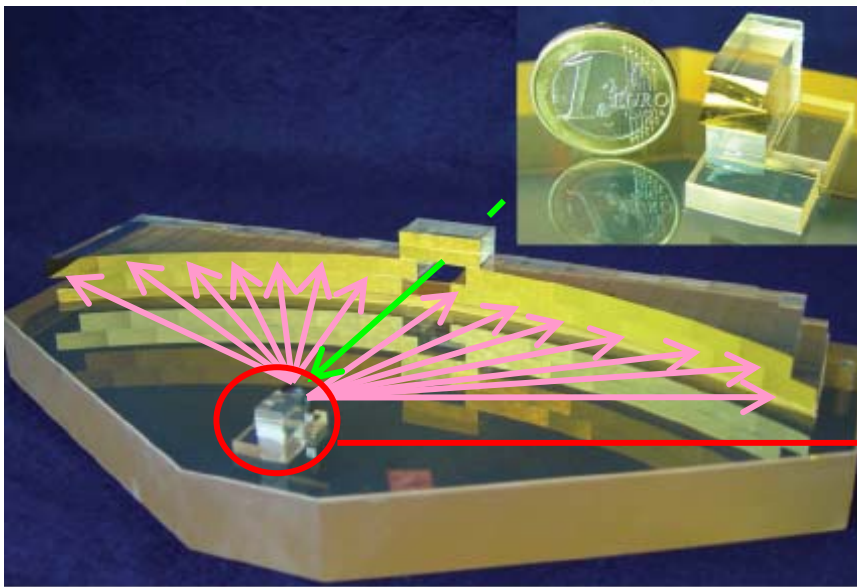
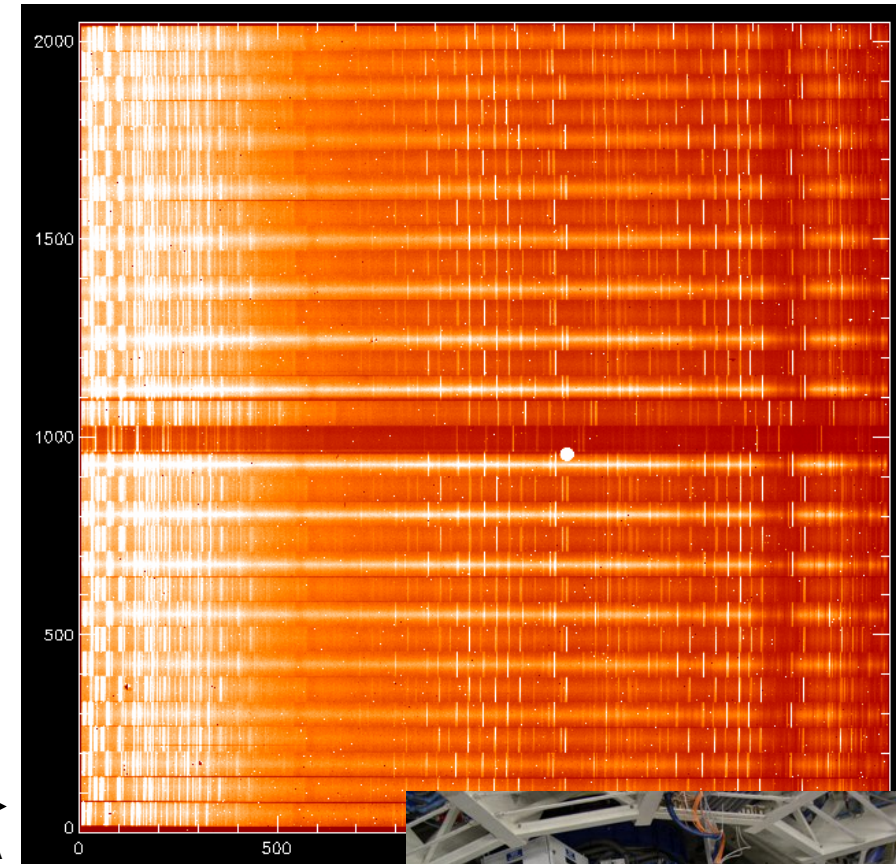

Přístroje: SINFONI

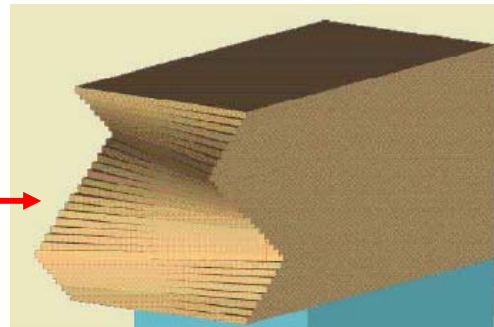
Type	N Spat	N Spec	Domain μm	Spaxel arcsecond	R
Slicer	1024	2048	1 - 2.5	0.025 - 0.25	2000-4500

+AO

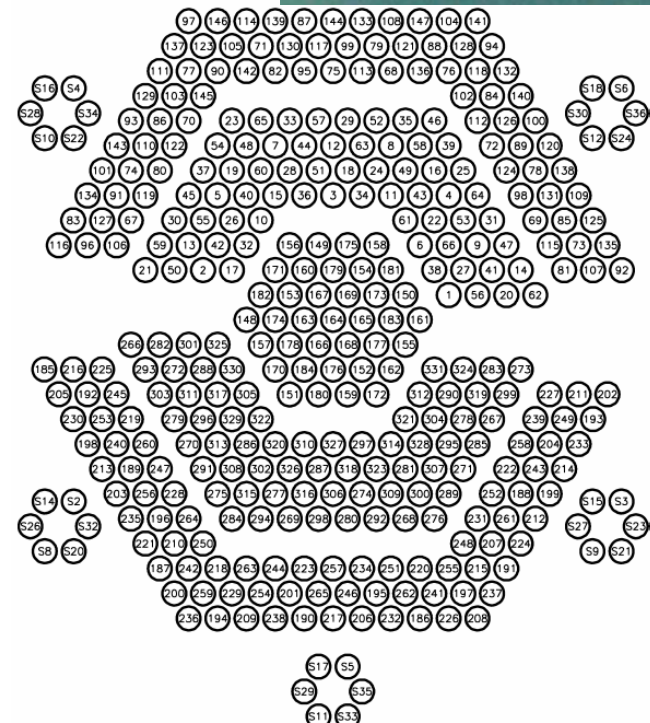
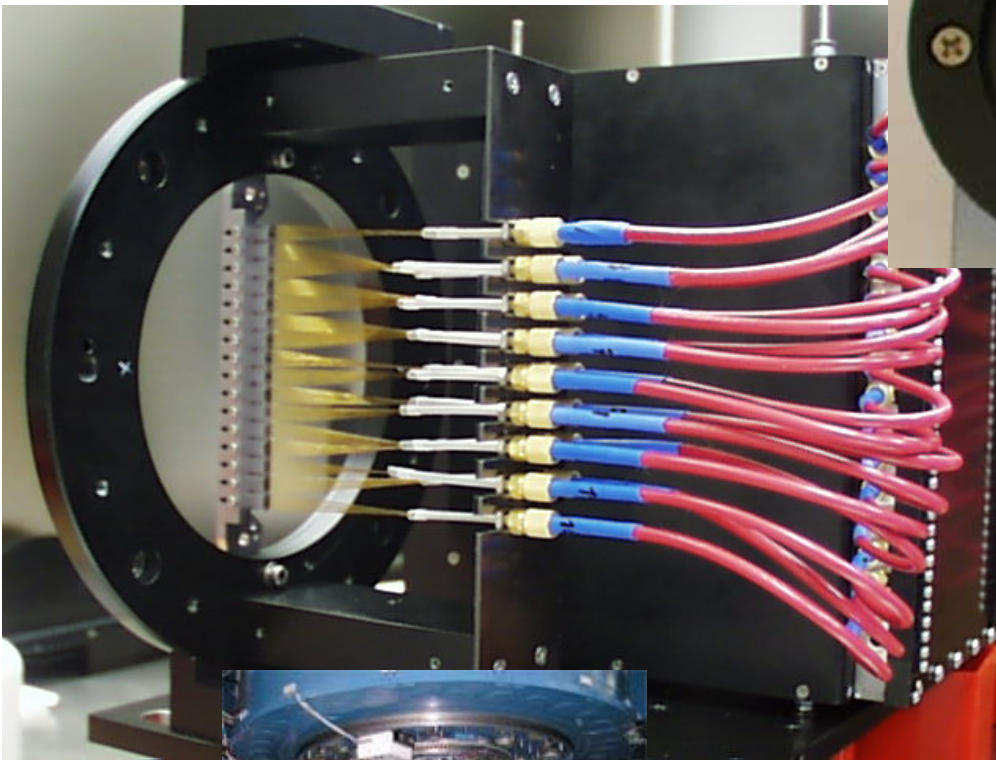
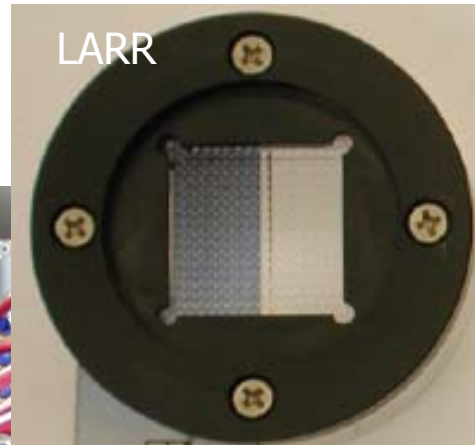
řez
 λ

Přístroje: PPAK

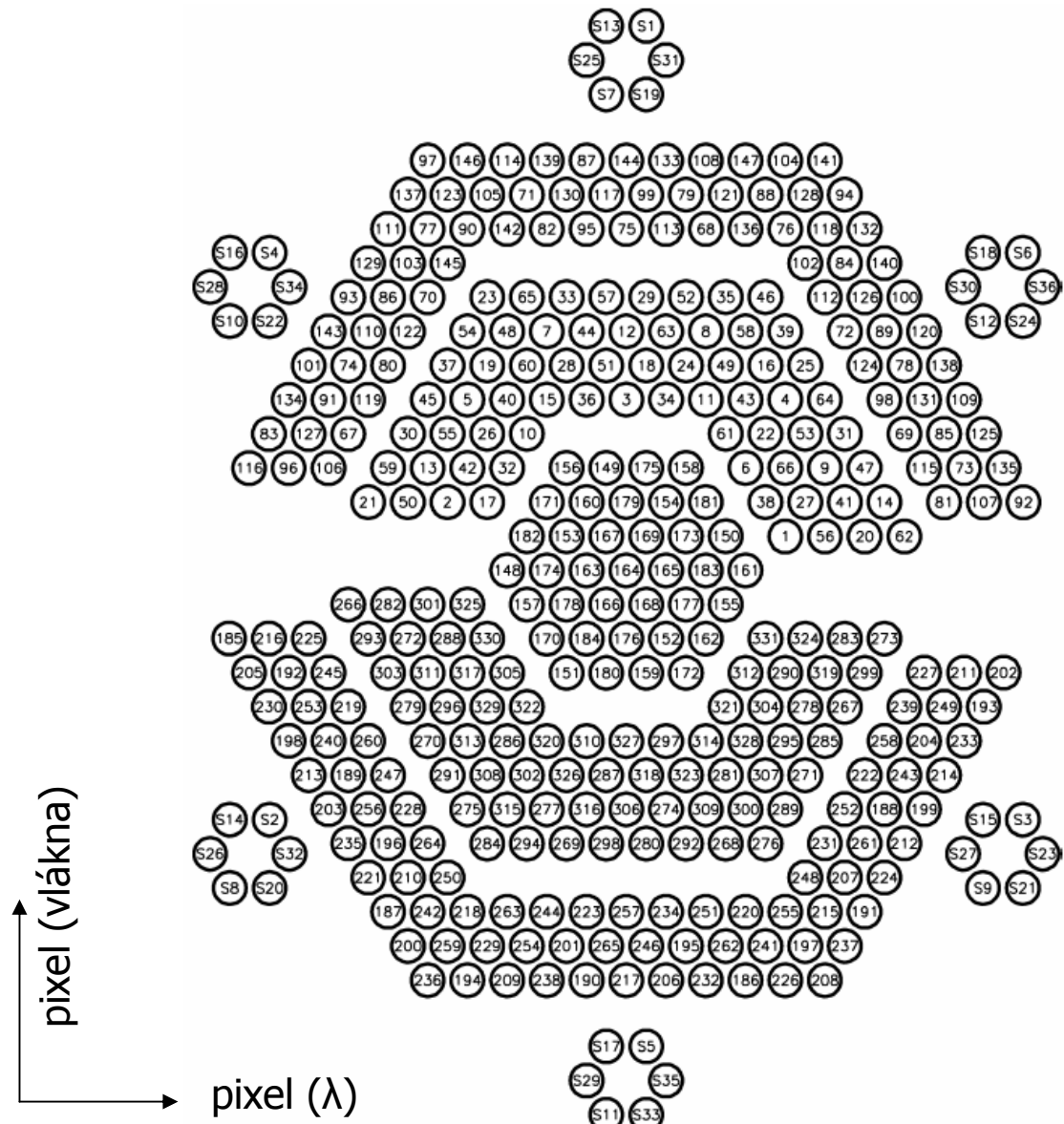
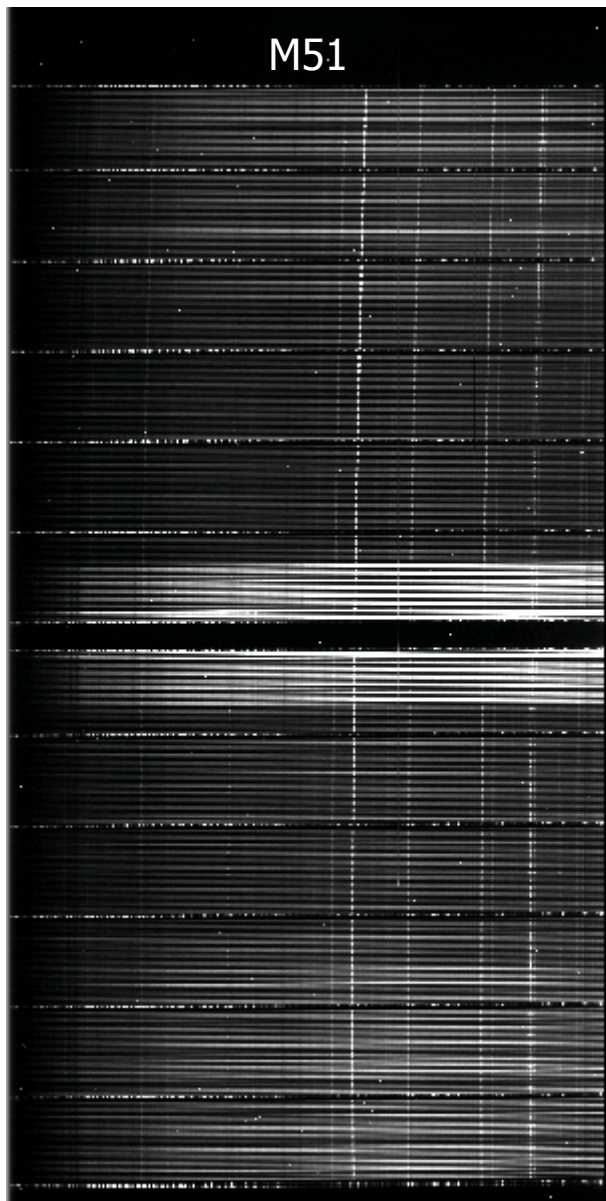
Type	N Spat	N Spec	Domain μm	Spaxel arcsecond	R
Lens+Fibres	316	2048	0.35 - 0.9	2.7	500 - 3000

- PMASS – LARR, PPAK

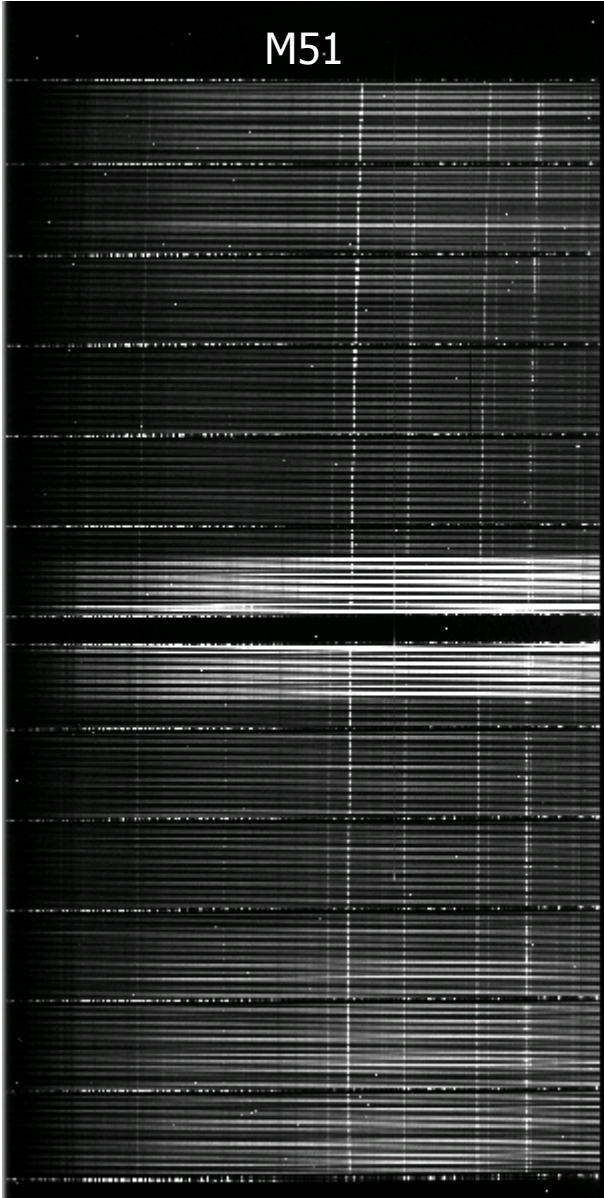
- vláčna:
- objektová
  - oblohová
  - kalibrační

Přístroje: PPAK – raw data

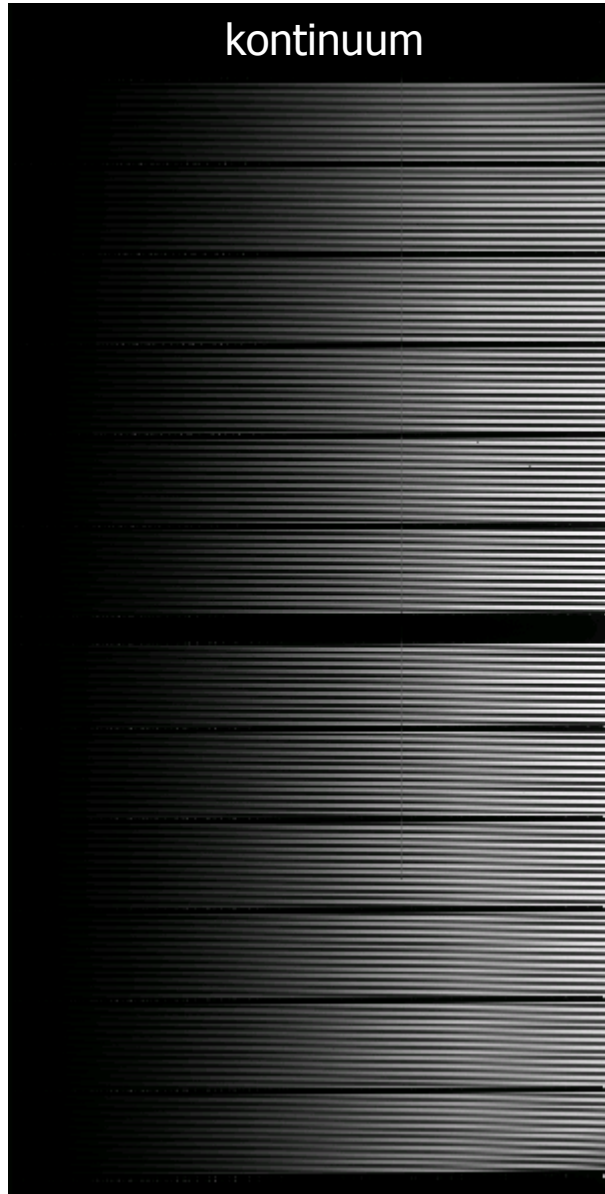

Přístroje: PPAK – raw data

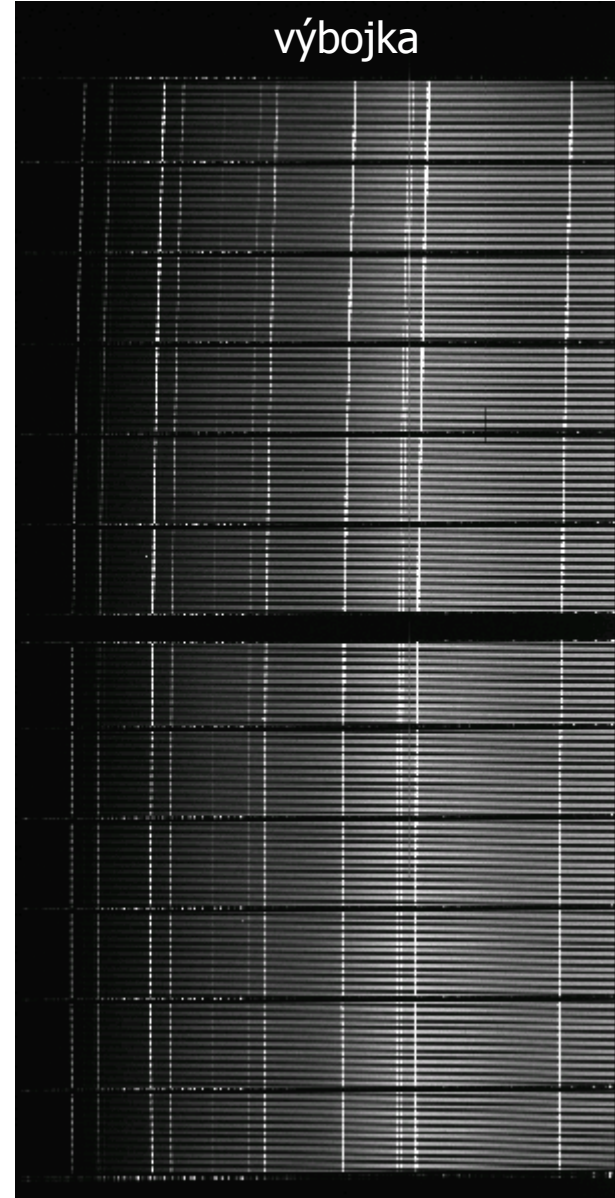
M51

kontinuum

výbojka

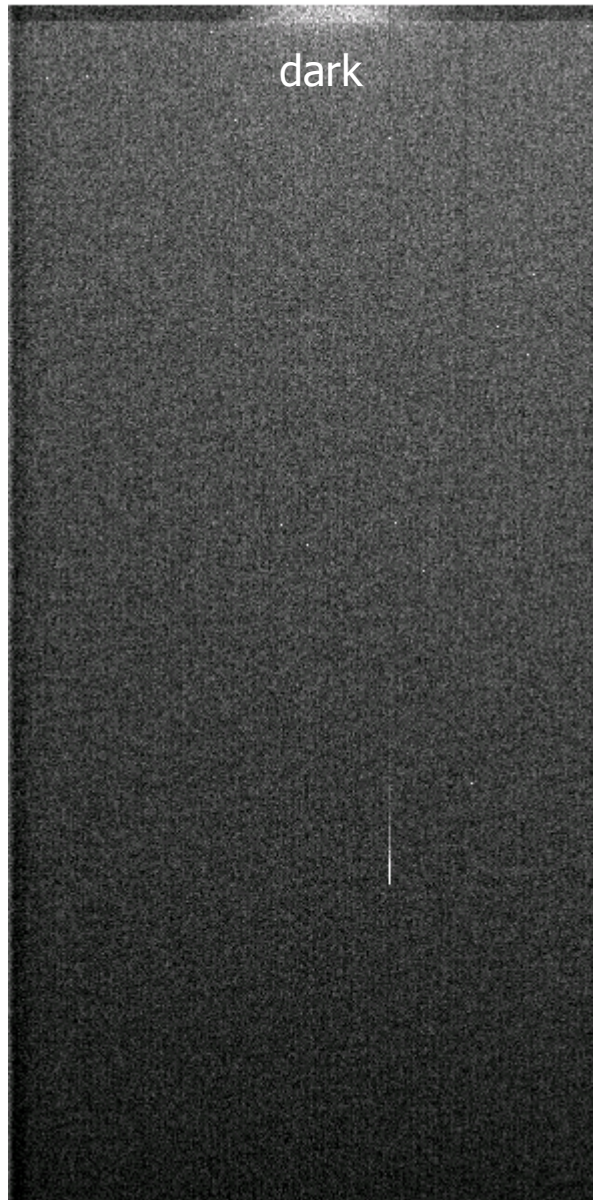
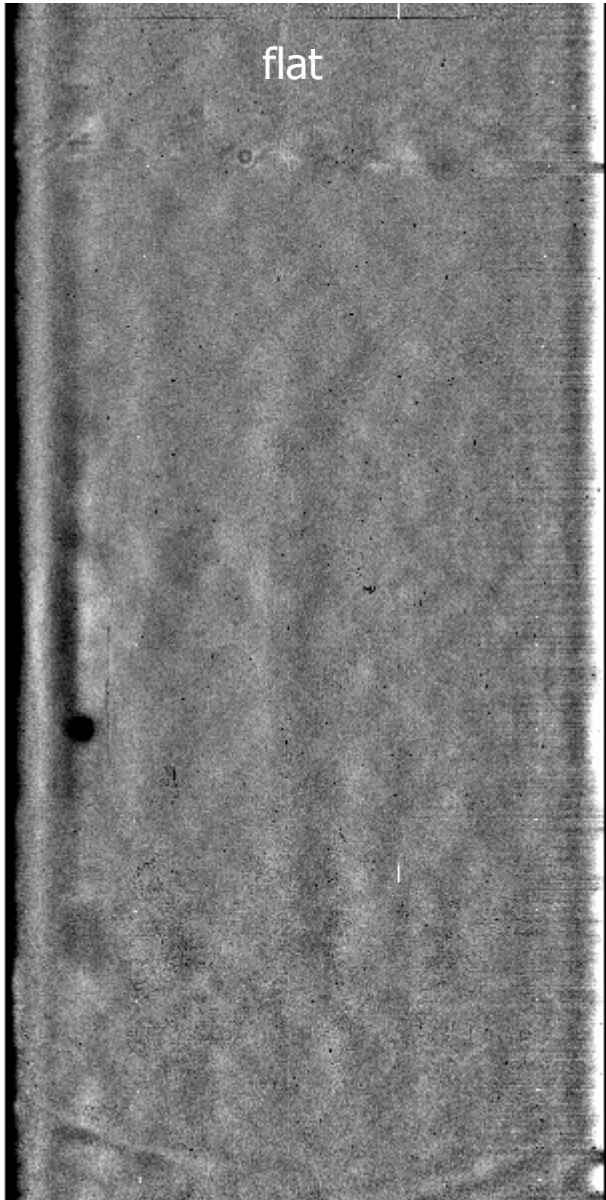

Přístroje: PPAK – CCD kalibrace

flat

dark

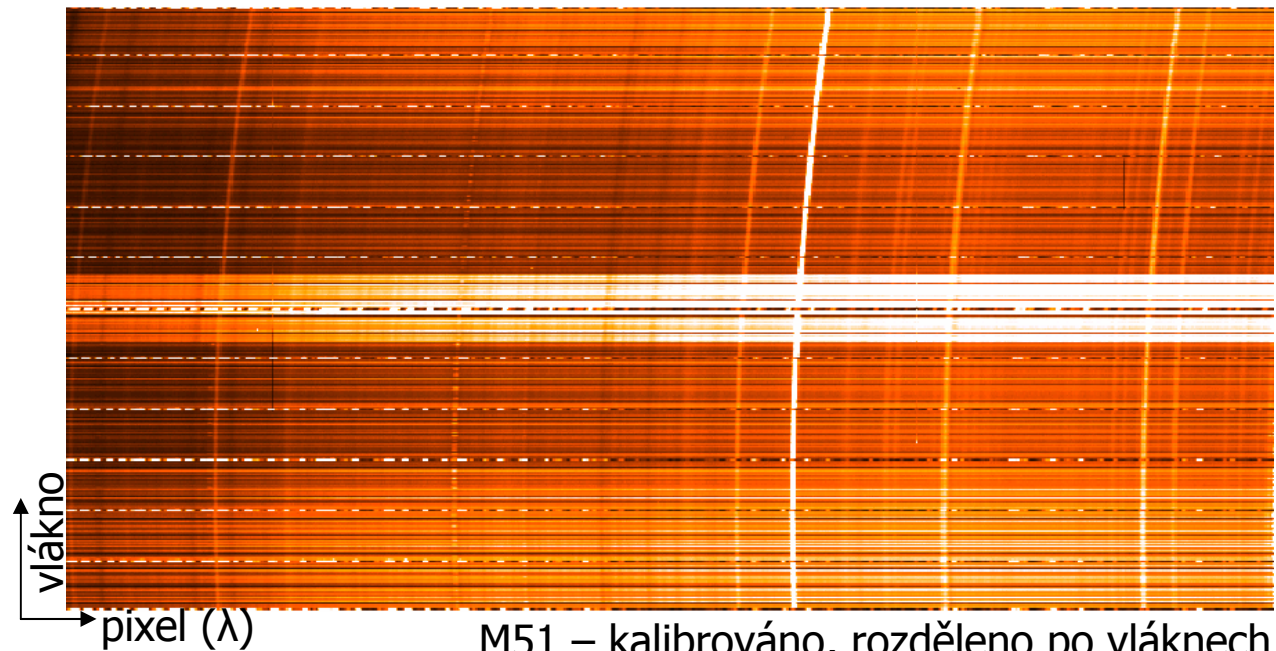
bias

Přístroje: PPAK – redukce

M51 - extrahováno

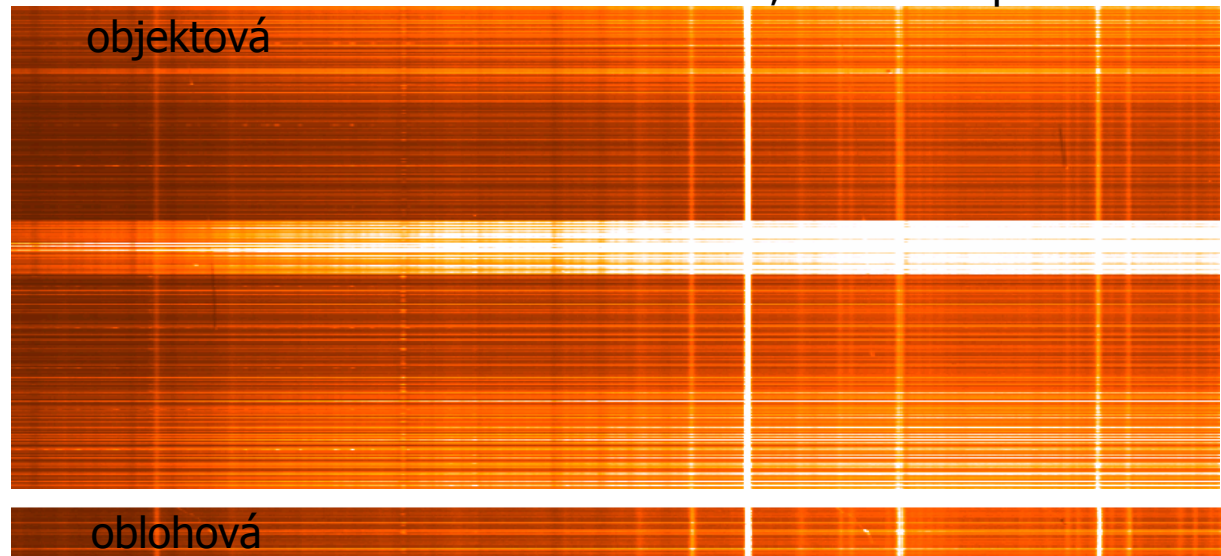
M51 - vyčištěno

M51 – kalibrováno, rozděleno po vláknech

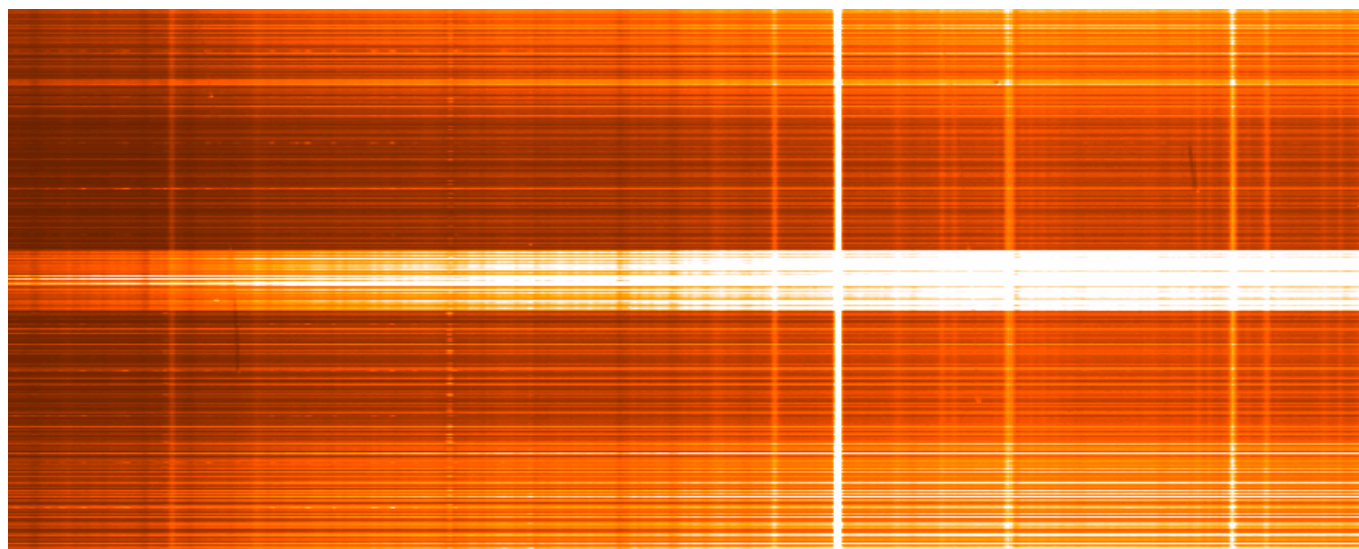
objektová

oblohová

Přístroje: PPAK – redukce

M51 – kalibrováno,
rozděleno po vláknech

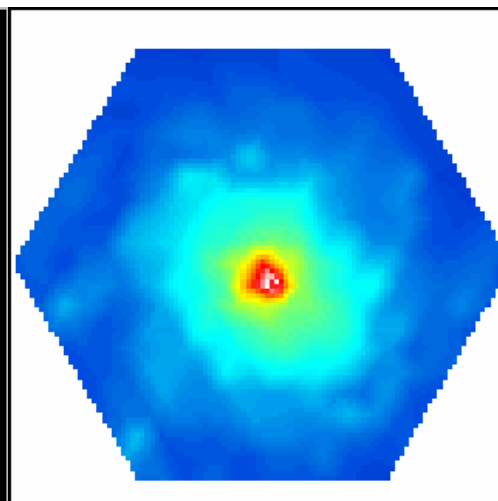
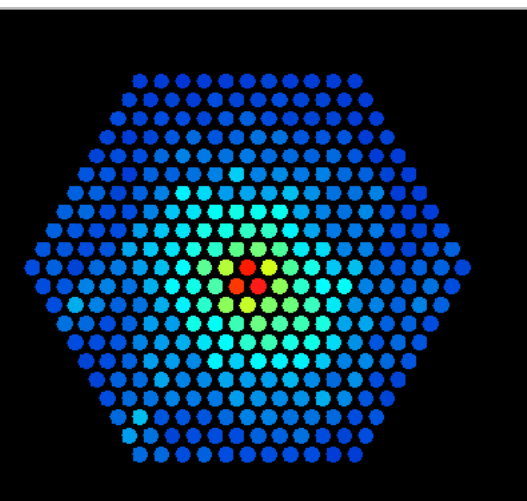
+ tabulka uspořádání
vláken

= DATOVÁ KOSTKA

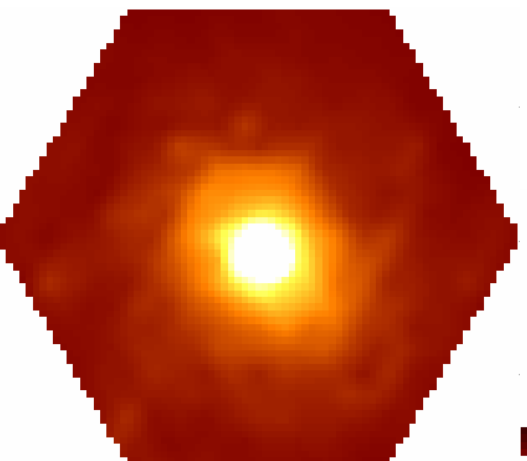
↑ vlákno
→ λ

- odečtení záření oblohy
- oprava na propustnost jednotlivých vláken
- kalibrace toku na absolutní jednotky (kalibrační hvězdy)
- oprava atmosferické refrakce

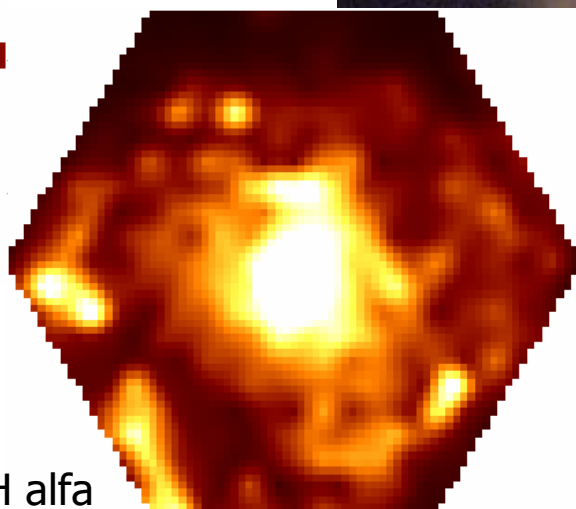
Přístroje: PPAK – mapy M51

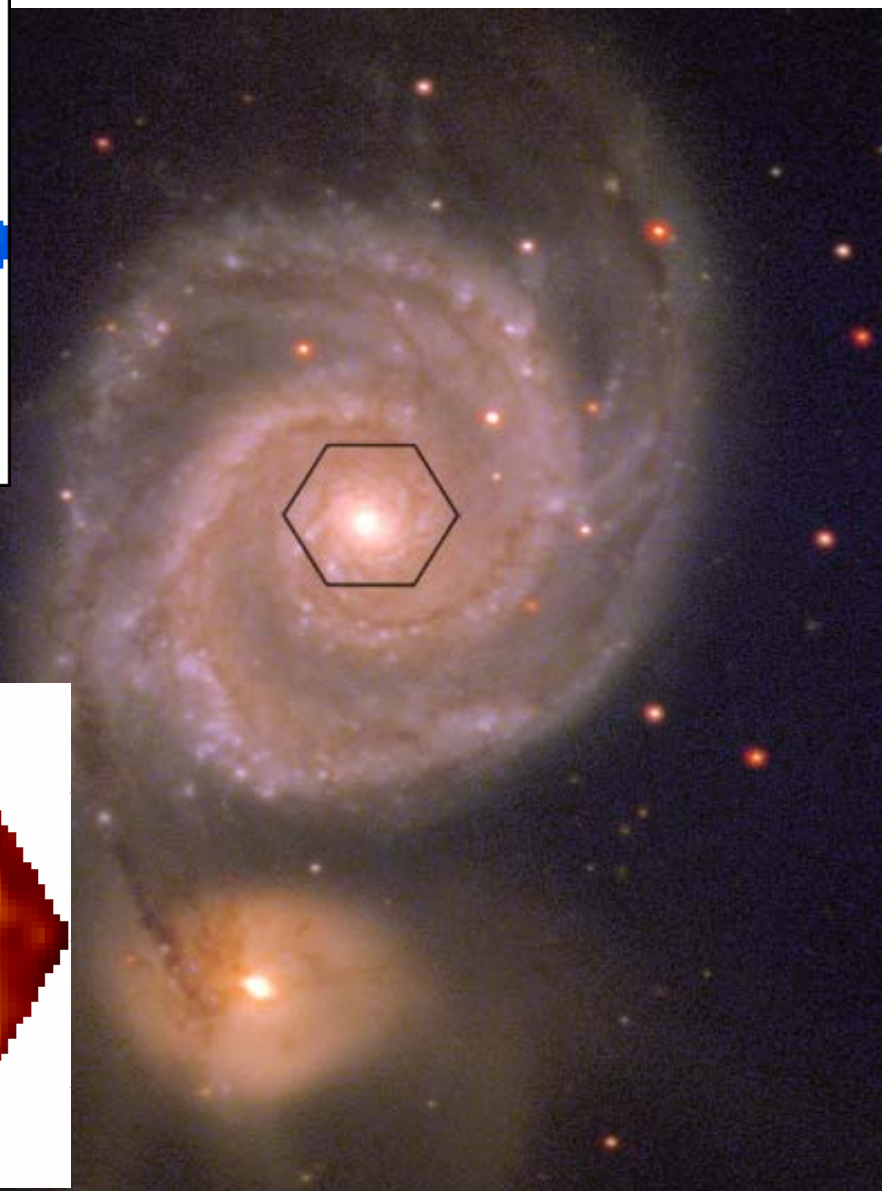
celkový tok

kontinuum

H alfa

Přístroje: redukce

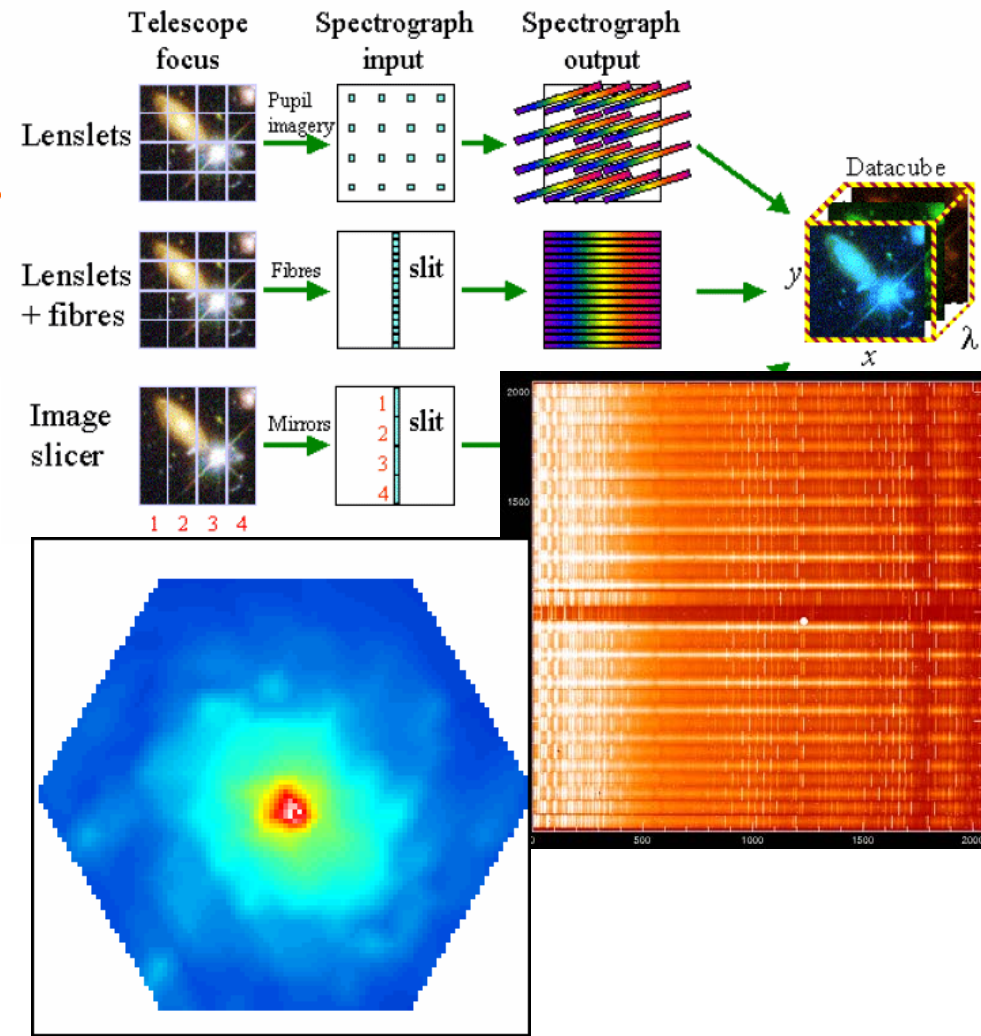
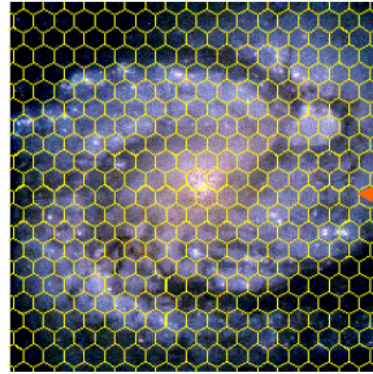
Data reduction can be tricky...

McDermitt, Emsellem
prezentace z NEON 3D
letní školy, květen 08.

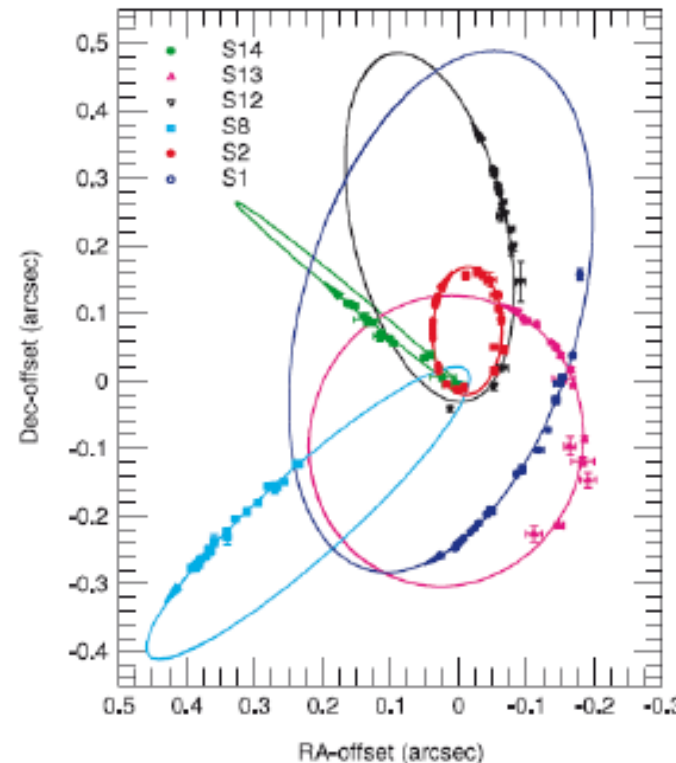
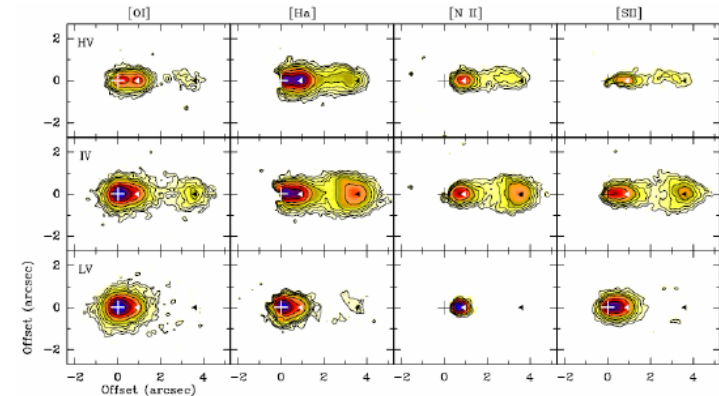
Obsah

- Úvod
  - základní princip(y)
  - jak pořídit
- Přístroje
  - obecně i konkrétně
  - PMAS/PPAK - detailněji
- Věda a 3D spektroskopie
- Ivana Stoklasová 15. 12. :)

Věda ve 3D

- planety
- studium mezihvězdného plynu
- oblasti zrodu hvězd, mladé hvězdy
  - prostorově rozlišené složky u systému Z CMa (Garcia P., 1999)
  - studium jetu u hvězdy DG Tau (C. Lavalley-Fouquet et al., 2000)
- centrum Galaxie
  - kinematika v centrálním světelném-měsíci (Eisenhauer et al., 2005)
  - rozlišení objektů v oblasti SgrA*

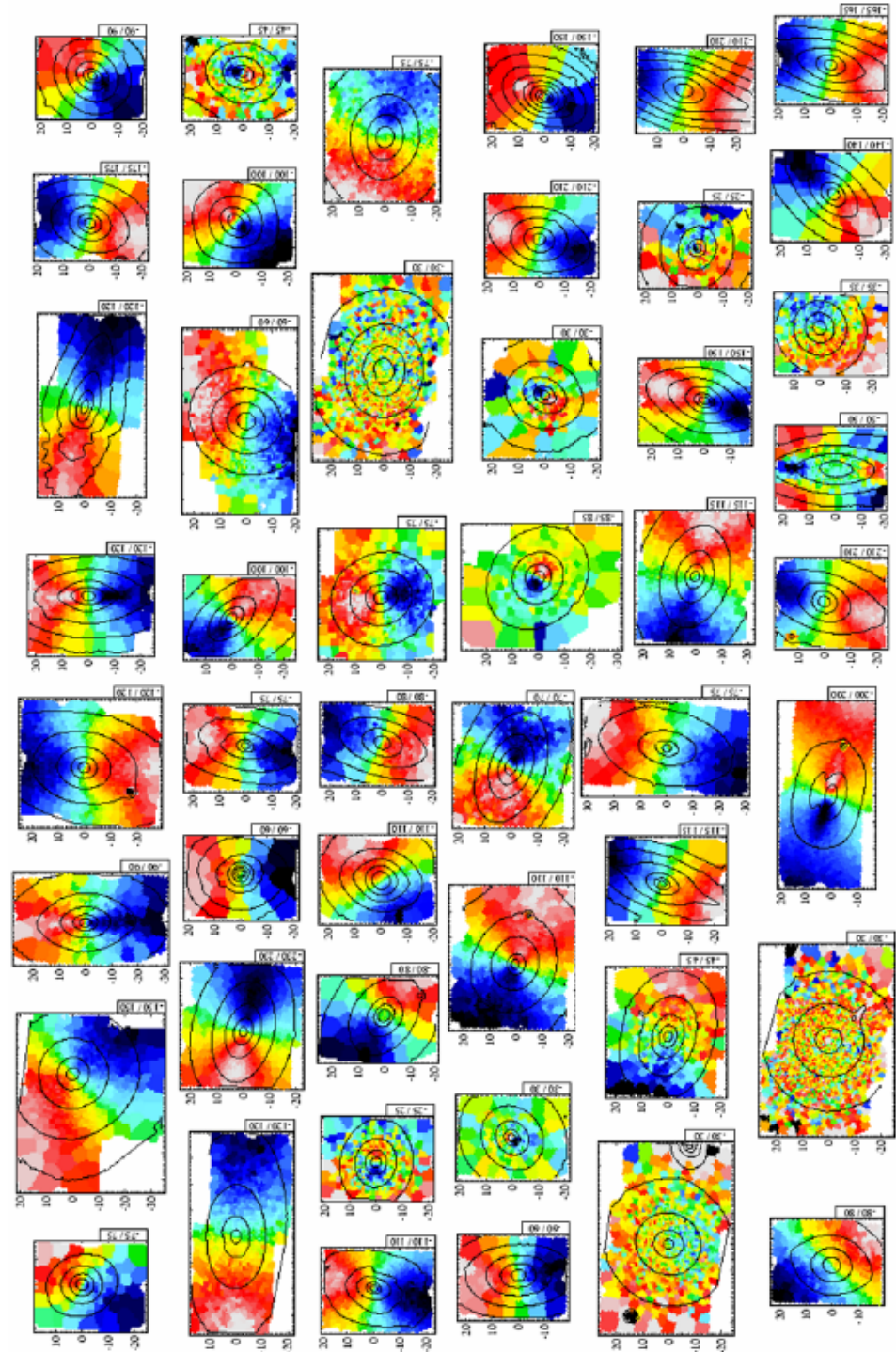
Věda ve 3D

- blízké galaxie

- SAURON survey →
- nesymetrická σ v M31 (Bacon et al., 2001)
- spektrofotometrie planetárních mlhovin v halu M31 (Roth et al., 2004)
- rozložení a dynamika hvězdných populací

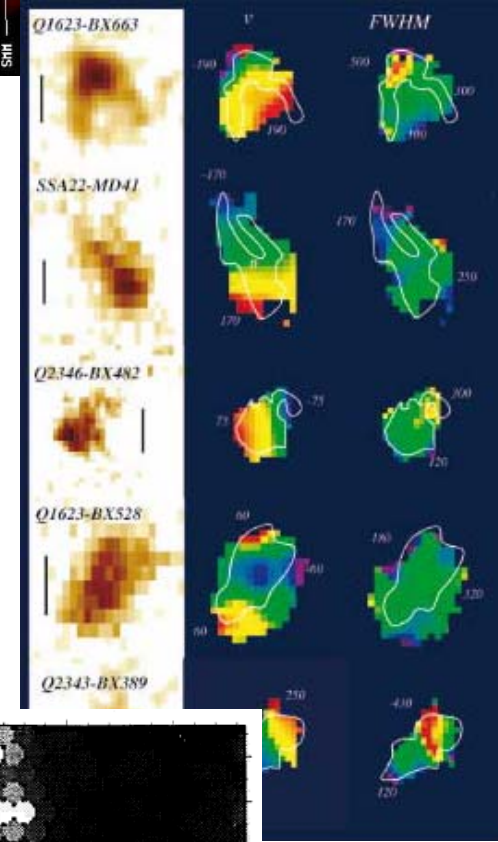
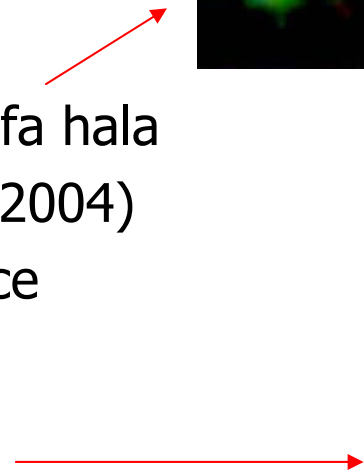
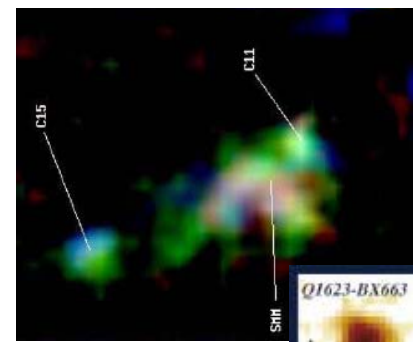
- aktivní galaxie

- kinematika a dynamika NLR
- kužely ionizovaného plynu
- ... Ivana S.

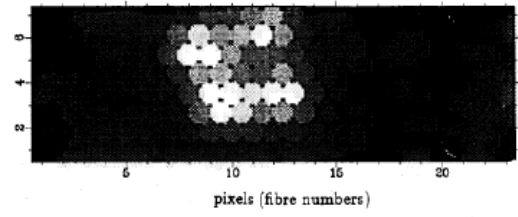

Věda ve 3D

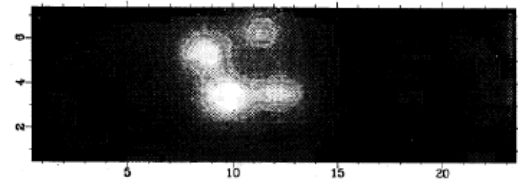
- vzdálené galaxie
  - studium rozsáhlého Lyman alfa hala galaxie na $z=3.1$ (Bower et al., 2004)
  - zpřesňování Tully-Fisher relace (Flores et al., 2006)
  - SINFONI survey na $z=2$ (Förster-Schreiber et al., 2006)

- gravitační mikročočky
  - spektroskopicky prokázáno u kvasaru Hz 1413+117 (Angonin, 1990)

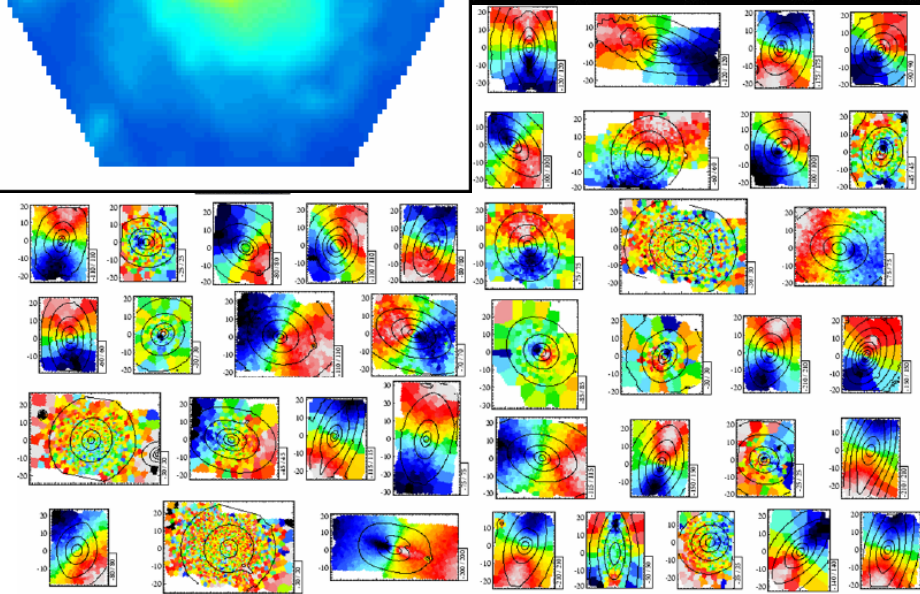
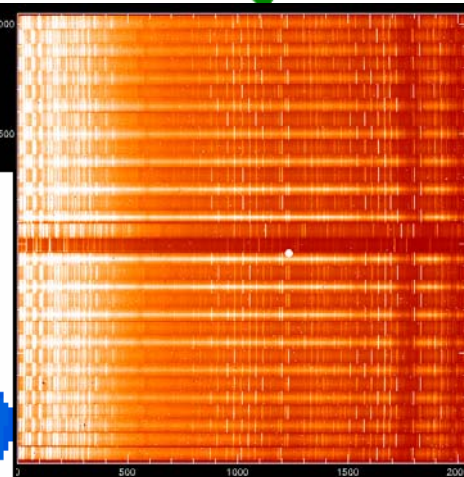
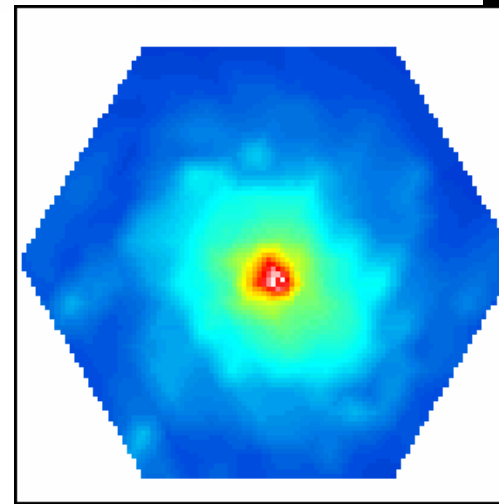
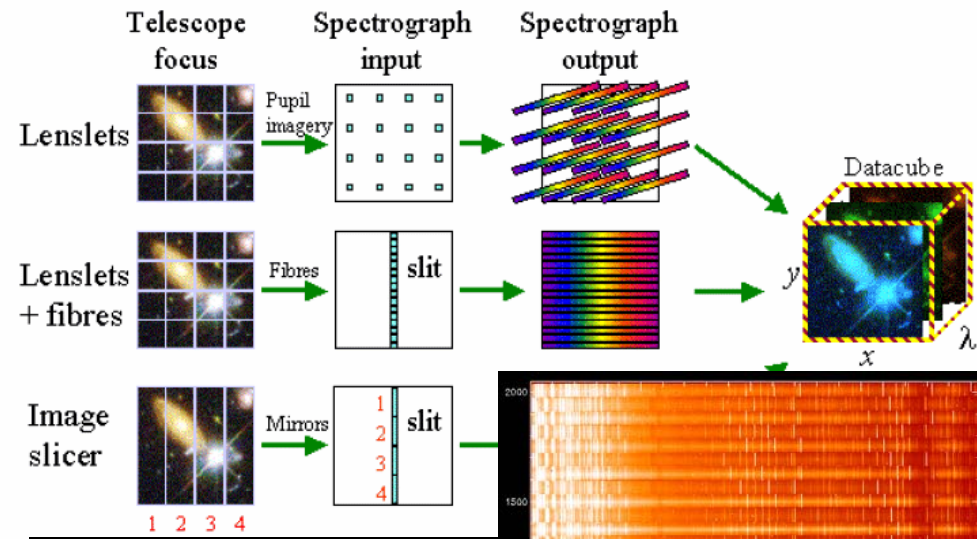
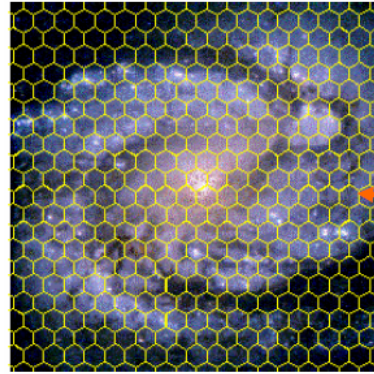

- GRBs

Obsah

- Úvod
  - základní princip(y)
  - jak pořídit
- Přístroje
  - obecně i konkrétně
  - PMAS/PPAK - detailněji
- Věda a 3D spektroskopie
- Ivana Stoklasová 15. 12. :)

Zdroje a další literatura

- Kelz A. et al., *PMAS: The Potsdam Multi-Aperture Spectrophotometer. II.*, Publ. of Astronom. Society of Pacific, 118:129-145, 2006
- Roger Bacon, *The SAURON project I.*, arXiv:astro-ph/0103451 v 1, 2001
- prezentace: Eric Emsellem, Workshop Gas & Stars in 3D prospective, Garching 2008
- prezentace: Roger Bacon, NEON 3D Summer school, Potsdam 2008
- prezentace: Richard McDermid & Eric Emsellem, NEON 3D Summer school, Potsdam 2008
- prezentace: Ana Monreal Ibero, NEON 3D Summer school, Potsdam 2008
- SINFONI ESO stranky:
<http://www.eso.org/sci/facilities/paranal/instruments/sinfoni/>
- SAURON project website: <http://www.strw.leidenuniv.nl/sauron/>
- části disertační práce Ivany Stoklasové